

Потерейко О.О.

Теоретико-методологічні підходи аналізу детериторіалізації у контексті віртуалізації держави

Проаналізовано особливості концепції детериторіалізації, її основні характеристики у контексті віртуалізації держави. Досліджено процес детериторіалізації на основі теорії світових і вітчизняних учених, предметом вивчення яких є феномен детериторіалізації під впливом глобалізаційних змін. Визначено чинники, які дають можливість охарактеризувати детериторіалізацію як складову процесу віртуалізації держави.

Ключові слова: детериторіалізація, глобалізація, віртуалізація держави.

глобализационных изменений. Определены факторы, которые дают возможность охарактеризовать детерриториализацию как составляющую процесса виртуализации государства.

Ключевые слова: детерриториализация, глобализация, виртуализация государства.

Specialties of concept deterritorialization and its main characteristics in the context of virtualization state are analyzed. Investigated the process of deterritorialization which based on theory international and domestic scientists, its subject is study the phenomenon of deterritorialization under the influence of globalization changes. Determined the factors that make it possible to characterize deterritorialization as part of the process of virtualization of state.

Key words: deterritorialization, globalization, virtualisation state.

УДК 321.22

Потерейко О.О.,
аспірант кафедри теорії та історії
політичної науки
філософського факультету
Львівського національного
університету імені Івана Франка

Проанализированы особенности концепции детерриториализации, ее базовые характеристики в контексте виртуализации государства. Исследован процесс детерриториализации на основе теории мировых и отечественных ученых, предметом изучения которых является феномен детерриториализации под влиянием

Метою наукового дослідження є аналіз теоретичних підходів до вивчення детериторіалізації як характеристики віртуалізації держави, аналіз теорій детериторіалізації, її особливостей у контексті віртуалізації держави під впливом глобалізаційних змін. У нашій науковій розвідці ми зробимо спробу довести змінюваність соціально-просторової організації держави під впливом процесу віртуалізації (інформаційно-комунікаційних змін).

Глобалізація, стрімкий технологічний процес, які супроводжуються детериторіалізацією, закріпили універсальний характер постійного застосування новітніх інформаційних технологій у повсякденному житті. Процес віртуалізації держави зумовлюється впливом сукупних виявів на державу. Одним із виявів цього процесу є детериторіалізація, що зумовлює втрату прив'язки соціальних процесів до фізичного простору. Вона є втратою природних зв'язків між культурою, географічною та соціальною територією. На сьогодні актуальним науковим питанням є дослідження змінюваності (процесу детериторіалізації) під впливом інформаційно-комунікаційних технологій.

Аналіз детериторіалізації охоплює значимі дослідницькі напрацювання. Детериторіалізація є предметом наукових розвідок А. Аппадурі, З. Баумана, Р. О'Бріна, Ф. Джеймсона, С. Елдена, К. Омае, М. Уотерса, Дж. Шольте та ін. Філософське підґрунтя детериторіалізації заклали французькі постмодерністи Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі. З позицій хронополітики вивчають мінливість території французький постмодерніст П. Віріліо та вітчизняні представники дромології М. Андрущенко та О. Якубін. А. Матвієнко одним із перших

у вітчизняній політичній науці проаналізував процес детериторіалізації в умовах глобалізації.

Поняття «детериторіалізація» вперше було вжито Ж. Дельозом і Ф. Гваттарі у праці «Різома», де це поняття протиставляється поняттю «структура» як систематизований й ієрархічно упорядкований принцип організації. Зв'язки залишаються, але вони не між речами і явищами, вони самоцінні, ситуаційні та подієві. Вони нелінійні, гетерономні, плюральні і можуть приймати будь-які конфігурації. Різомне середовище є не кібернетичним (управління з центру), а синергетичним. Якщо структурі відповідає образ світу як космосу, то різомі – «хаосмосу». Інше, схоже на різому поняття, яке використовується в постмодерністській культурі – лабіринт. У ньому теж немає центру та периферії, воно не підкоряється лінійній логіці, в ньому нескінченна кількість входів, виходів, тупиків і коридорів. Тобто, на думку французьких постмодерністів, відтепер ми живемо в лабіринті з невідомим виходом [1, с. 70].

Розробка проблем глобалізаційних процесів у суспільстві має свою історію розвитку. Аналіз накопиченого «знання» як один із можливих способів його періодизації дає змогу виділити в рамках теорії глобалізації три «хвилі» або «лінії» концептуалізації суспільних змін. У рамках єдиної глобалізаційної парадигми доцільно виділити модель детериторіалізованої соціальності, що репрезентує найбільш поширений у соціальних науках тип теорій глобалізації, представлений роботами А. Аппадурі і М. Уотерса. Ця модель наполягає на постмодерністській культуралізації, естетизації економіки та політики, робить акцент на транскультурному капіталізмі і демократії [2, с. 231].

У роботі М. Уотерса «Глобалізація» глобалізація розглядається як сукупність тенденцій, що приводять до детериторіалізації соціального, яка зумовлюється експансією символічних обмінів. Фундаментом теорії глобалізації, за М. Уотерсом, є концепція відносин між соціальною організацією та територіальністю, які в кожний історичний момент детермінуються одним із трьох типів обміну: матеріальним (економічним), політичним, символічним:

матеріальні обміни мають тенденцію до локалізації соціальних відносин: виробництво товарів передбачає концентрацію в одному місці робочої сили, капіталу, сировини; взаємодію в режимі «вічна-віч» під час управління процесом праці та під час надання послуг;

політичні обміни мають тенденцію до інтернаціоналізації – територіальної експансії соціальних відносин: здійснення влади передбачає контроль за підлеглим населенням, що мешкає на конкретній території, і надання гарантій суверенності цього контролю, які одержуються внаслідок взаємодії з інституціями влади за межами цієї території;

символічні обміни мають тенденцію до вивільнення соціальних відносин від просторової референції: процес утворення та трансляції інтелектуальних і естетичних символів може відносно легко переміщуватись, здійснюватись між територіально віддаленими індивідами/групами [3, с. 7].

А. Аппадурраї розглядає глобалізацію як детериторіалізацію – втрату прив'язки соціальних процесів до фізичного простору. У теоретичній моделі А. Аппадурраї первинна дихотомія «локальне/глобальне» заміщується дихотомією «територіальне/детериторіалізоване», а глобальність і локальність виступають як дві складові глобалізації [4, с. 4].

П. Вірілію поняття «детериторіалізації» трактує як форму глобалізації. Він стверджує, що прискорення комунікації привело до заміни географічного простору часом і зазначає: «Проблема кінця століття – детериторіалізація» [5]. У праці П. Вірілію «Машина бачення» можна прослідкувати деструктуризацію можливостей як вияв детериторіалізації. Дослідник аналізує зміни, згадуючи роздуми М. Мерло Понті: «Усе, що я бачу, в принципі досяжно для мене (принаймні, для мого погляду), присутнє на карті «я можу». У цій фразі Мерло-Понті точно описує те, що знищується телетопологією. «Насправді суть того, що я бачу, вже не є для мене досяжним, не потрапляє з необхідністю на карту «я можу», моїх можливостей». Тобто, П. Вірілію тяжіє до підходу «детериторіалізації» як абстрактного, того, що існує у свідомості і знищується у зв'язку із впровадженням непізаної новизни [6, с. 95].

Вітчизняна дослідниця Т. Бельська також притримується лінії розгляду детериторіалізації як одного з проявів (характеристик) глобалізації [7, с. 2]. Глобалізація як детериторіалізація, на її думку, приводить до «реконфігурації» географічного

простору, коли прийняття рішень відбувається на великій відстані від тих, кого вони стосуються. Географічна відстань стає менш важливою, аніж донедавна. Локальне може трансформуватись у глобальне та навпаки, виходячи за межі локальності, цінності, символи, традиції можуть отримати глобальне розповсюдження та стати глобальними.

На думку О. Висоцької, детериторіалізація є процесом освоєння територій шляхом зміни їхніх структурних характеристик [8, с. 160]. Детериторіалізація є трансформацією територій у нові, більш широкі узагальнюючі просторові конфігурації.

Н. Хома зазначає, що «домінуючим підходом в аналізі питань територіального є визначення детериторіалізації як невід'ємної характеристики глобалізації» [9, с. 31].

Ж. Бодріяр у праці «Симулякри і симуляції» зазначав, що «відтепер територія більше ані передує карті, ані живе довше за неї, але карта передує території». Панування інформаційних технологій і мас-медіа як засобів комунікацій в епоху постмодерну приводить до настільки прискореного поширення інформації та створюваних образів, що сприяє «детериторіалізації культури» та побудови форм соціальної ідентичності, строго не пов'язаних із визначеним місцем [8, с. 108]. За Ж. Бодріяром, відбувається прискорення циркуляції знаків і образів, які не просто формують наш світ, а й самі стають об'єктивною реальністю. Світ симуляцій дає нам можливість входження у світ знаків; більш того, довести саму реальність та її істинність тепер практично неможливо.

Суспільство модерну було «оформлено» потужною структурою соціальних і державних інститутів. Розрив звичних соціальних взаємодій і усталених традицій викликає деінституціалізацію суспільства в постмодерні. Настає політична криза; багато інститутів зникають (можливо, це мав на увазі Ж. Бодріяр, кажучи про «смерть» соціального), деякі втрачають довіру громадян («Політика з великої літери» у категоріях З. Баумана).

Інформаційні підстави виділяють домінанту розвитку постмодерністського суспільства, де визначальним стають мас-медіа з новою структурою, стратифікацією, динамічною циркуляцією переданих повідомлень. Мас-медіа значно впливають на віртуалізацію об'єктивної реальності, в цілому перетворюючись на засіб досягнення світу, а іноді навіть і заміщаючи саму реальність. У цьому світі панує текст, в тому числі створюваний мас-медіа. «Світ як текст» стає одним із найбільш значущих принципів постмодернізму. У трансформації суспільства від модерну до постмодерну поступово втрачається представленість/репрезентативність оригінальних артефактів в образах і знаках культури. Настає криза репрезентації, що приводить до виникнення принципів детериторіалізації й атемпоральності культури постмодерну.

Постмодернізм націлений на миттєвість, проте він повинен виражатися в актуальних і оригінальних формах тексту, мови, видах мистецтва. Звідси простежується відмінність набувають великого значення ці зміни у порівнянні з попереднім етапом модерну, де велику роль грають лінгвістичні патерни, а соціум представлений як гра безлічі мовних моделей (за Ж.-Ф. Ліотаром).

На основі аналізу можна виділити два підходи до розуміння сутності детериторіалізації, які у своїй сутності також містять підвиди.

Виникнення детериторіалізації на підставі глобалізації та розвитку новітніх інформаційних технологій; віртуалізація територій відбуваються під впливом електронних комунікативних засобів. Віртуальні території не мають географічно-територіальної прив'язки, виникають у зв'язку з детериторіалізацією світового простору, тобто виходу політичних процесів за межі географічних територій у сферу віртуальних комунікацій.

Детериторіалізація відбувається у свідомості людей, що призводить до деструктуризації можливостей навіть за достатності ресурсів. Це можна описати так: насправді суть того, що я бачу, вже не є для мене досяжним, не потрапляє з необхідністю на карту «я можу», моїх можливостей.

На підставі викладеного матеріалу слід зробити висновок про те, що процес детериторіалізації розглядався багатьма вітчизняними і зарубіжними вченими. У зв'язку з цим можна виділити два підходи, які у своїй сутності також містять кілька розгалужень. Це виникнення детериторіалізації на підставі глобалізації та розвитку новітніх інформаційних технологій процесу віртуалізації територій під впливом електронних комунікативних засобів. Іншим підходом є те, що детериторіалізація відбувається у свідомості людей, що призводить до деструктуризації можливостей навіть за достатності ресурсів.

Детериторіалізація, за своєю природою, є процесом, який зумовлює втрату прив'язки соціальних процесів до фізичного простору. Між соціальною організацією та згаданим вище фізичним простором існують процеси обміну, які, в свою чергу, слід поділяти на матеріальні, політичні та символічні. Вдалим слід назвати вираз «проблема кінця століття – детериторіалізація», адже прискорення

комунікації дійсно поступово приводить до заміни географічного простору часом. Причиною цієї заміни є втрата зв'язку між матеріальним і нематеріальним, тобто соціальним.

Ми погоджуємося з тим, що детериторіалізація є втратою природних зв'язків між культурою, географічною та соціальною територією. Її можна визначити як характеристику віртуалізації – інформаційно-комунікаційних змін держави. Підставами виникнення детериторіалізації є глобалізація та розвиток новітніх інформаційних технологій під впливом електронних комунікативних засобів, а також перетворення у свідомості людей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Делез Ж. Ризома / Ж. Делез, Ф. Гваттари. – М. : Філософія епохи постмодерна, 1996. – 360 с.
2. Чечельницький О. Глобалізаційні процеси у сучасному суспільстві / О. Чечельницький // Гілея. – 2014. – Вип. 87. – С. 229–232.
3. Water M. Globalização / M. Waters. – Oeiras, 1999. – 265 p.
4. Appadurai A. Grassroots Globalization and the Research Imagination / A. Appadurai. – М. : PublicCulture, 2000. – 341 p.
5. Вирилио П. Информационная бомба. Стратегия обмана / П. Вирилио. – М. : Гносис, 2002. – 187 с.
6. Вирилио П. Машина зрения / П. Вирилио. – СПб. : Наука, 2004. – 144 с.
7. Бельська Т. Глобалізація / Т. Бельська // Політологія : [навч. енциклопед. словник-довідник] / [за наук. ред. Н. Хоми, В. Денисенко, О. Сорба, Л. Угрин та ін.]. – 2-ге видання, стереотипне. – Л. : Новий Світ-2000, 2015. – С. 97–99.
8. Висоцька О. Детериторіалізація / О. Висоцька // Політологія : [навч. енциклопед. словник-довідник] / [за наук. ред. Н. Хоми, В. Денисенко, О. Сорба, Л. Угрин та ін.]. – Л. : Новий Світ-2000, 2014. – С. 160–161.
9. Хома Н. Детериторіалізація та ретериторіалізація: підходи до визначення ролі територій в умовах глобалізації / Н. Хома // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. – 2015. – Вип. 17. – С. 28–32.
10. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція / Ж. Бодріяр; пер. з фр. В. Ховхун. – К. : Основи, 2004. – 118 с.
11. Лалл Д. Мас-медіа, комунікація, культура: глобальний підхід / Д. Лаллс. – К. : К.І.С, 2002. – 254 с.